

PIOTR ZBRÓG

Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

Wariancja innowacyjna w normie skodyfikowanej w ostatnich stu latach rozwoju polszczyzny

1. Zmiany w normie językowej, definiowanej jako „zbiór tych elementów systemu językowego, a więc zasób wyrazów, ich form i połączeń oraz inwentarz sposobów tworzenia, łączenia, wymawiania i zapisywania wszelkich środków językowych, które są w pewnym okresie uznane przez społeczność (najczęściej przez całe społeczeństwo, a przede wszystkim przez jego warstwy wykształcone) za wzorcowe, poprawne albo co najmniej dopuszczalne. Użycie środków językowych należących do normy nie naraża autora tekstu na zarzut, że mówi (pisze) źle, błędnie, nie tak, jak to jest przyjęte” (Markowski 2006: 28; por. także np. Buttler 1971, 1985a, Miodek 2001), znajdowały zazwyczaj odzwierciedlenie w procesie kodyfikacji normy. Rozumie się ją za D. Buttler jako „zespół działań zmierzających do podtrzymania swoistości i integralności języka narodowego, do eliminacji elementów naruszających jego wewnętrzną harmonię i równowagę, oraz popieranie środków szczególnie sprawnych z komunikatywnego punktu widzenia, odpowiadających istotnym potrzebom społecznym” (Buttler 1985b: 13). Wskutek tych działań powstaje norma skodyfikowana: „Jest to norma ujęta w opisy, przepisy i wzory. Występuje tylko w odmianie ogólnej języka. Staje się przedmiotem nauczania i popularyzacji, jest nieprzerwanie kultywowana, rozwijana świadomie i celowo” (Markowski 2006: 30–31). Kodyfikacja normy w różnego rodzaju wydawnictwach *stricte* poprawnościowych, ale także podręcznikach, poradnikach, mająca dać swoistą stabilność popieranym przez językoznawców środkom językowym, wywoływała niejednokrotnie poczucie asymetrii pomiędzy normą językową, obowiązującą w danym okresie, a jednostkami określanymi jako innowacyjne lub uzualne (np. współcześnie powszechne formy *oddziaływuję*, *przekonywuję* są uznawane za błędne, zaś obecne w normie skodyfikowanej warianty *oddziaływan* i *przekonywan* budzą wątpliwości wielu użytkowników polszczyzny, por. Zbróg 2011).

Choć zazwyczaj normę językową określa się jako dynamiczną, mającą charakter ewolucyjny, podkreśla się także konieczność stabilizowania, co w konsekwencji wy-

wołuje „stan chwiejnej równowagi normy oscylującej między zachowaniem tradycji a tendencjami innowacyjnymi”, nazywany „elastyczną stabilnością” (Buttler 1985b: 21).

Jednym z kluczowych sygnalizatorów zmian w normie jest zjawisko wariacji ekspansywnej, zwanej też innowacyjną. Polega ona na tym, że do „normy językowej wchodzi z uzusu elementy nowe” (Markowski 2006: 39), często wiąże się to z ich akceptacją w słownikach poprawnościowych. Z punktu widzenia użytkowników polszczyzny jest to istotne z uwagi na formalne poświadczenie możliwości pełnoprawnego korzystania z takich wariantów, innymi słowy: to, co w słowniku podane, może być bezpiecznie wykorzystane w tekstach, bez narażenia się na negatywną ocenę, ponieważ zawsze można powołać się na ów słownik w wypadku wątpliwości czy zarzutu o popełnienie błędu.

Celem artykułu jest ukazanie zjawiska powstawania wariacji innowacyjnej w wybranych źródłach normy skodyfikowanej w ciągu ostatnich stu lat. Ekspansywność tych wariantów — rozumiana jako potencja utrwalenia się w normie skodyfikowanej oraz naruszenia pozycji dotychczasowych elementów — zostanie opisana w odniesieniu do form notowanych w „Słowniczku błędów językowych i najważniejszych prawideł gramatycznych” A. Passendorfera z 1904 roku (dalej SBJ)¹. Zatem interesujące będą te jednostki, które na różnych poziomach opisu języka miały pierwotnie jedno dopuszczalne rozwiązanie (np. co do wymowy, fleksji, składni), natomiast w którymś z kolejnych źródeł stawiano przy nich dodatkową formę oboczną. Niejednokrotnie dochodziło do tego dopiero we współczesnych słownikach. Status takiej formy bywał różny: czasem od razu uznawano ją za równoważną albo stawiano przy niej ograniczający kwalifikator, zawężający zakres użycia, niekiedy pojawiała się tylko w jednym słowniku, potem jej nie notowano itp. W trakcie badań okazało się, że relacje pomiędzy wariantami — pierwotnym i nowym — można scharakteryzować z uwagi na ekspansywność (od słabej — gdy dany wariant pojawiał się w słowniku okazjonalnie, do silnej — gdy pozostawał notowany w kolejnych źródłach. Wstępna typologia przedstawiona zostanie w niniejszym artykule.

Jako źródła porównawcze, z których ekscerpowano materiał do analizy, wybrano następujące słowniki: „Słownik ortoepiczny” (1937) (dalej SO) i, z tą samą zawartością tylko pod tytułem „Słownik poprawnej polszczyzny” S. Szobera (1948); wariant tegoż zmodyfikowany przez komitet redakcyjny pod przewodnictwem W. Doroszewskiego (1958) (SPPS); „Słownik poprawnej polszczyzny” pod red. W. Doroszewskiego i H. Kurkowskiej (1973) (SPP); „Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN” pod

¹ „Słowniczek...” został wydany w 1904 roku jako skrócona i poprawiona wersja II wydania książki „Błędy językowe” (1904b) tegoż autora. Podobnie jak w wielu ówczesnych wydawnictwach A. Passendorfer traktował normę językową eksplicytnie, jednak zawartością, układem haseł, sposobem ich opisu antycypował słowniki poprawnościowe z późniejszych okresów. Wcałe, wbrew tytułowi, nie koncentrował się w nim na błędach, lecz w większości wypadków podawał formy poprawne, zapowiadał zmiany w zwyczaju językowym, posługiwał się podobnymi kwalifikatorami (np. *rzadziej*, *potocznie*, *dawniej*), dyskutował z niektórymi rozstrzygnięciami, zgodnie ze stanowiskiem, że „najważniejszym trybunałem w sprawach językowych jest współczesny, powszechnie panujący zwyczaj językowy” (1904b: 3). Z tych względów, a także opisanych w dalszej części artykułu, „Słowniczek...” stał się dobrym punktem wyjścia do opisu powstawania wariacji innowacyjnej w ostatnim stuleciu.

redakcją A. Markowskiego (1999) (NSPP) i, o ile rozstrzygnięcia się różniły, jego najnowszą wersję, tj. „Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN” (2004) (WSPP).

Po dokonaniu ekscerpcji porównawczej kilkuset jednostek hasłowych z wymienionych wyżej źródeł opracowano zasadnicze typy wariancji innowacyjnej i wybrano reprezentatywne przekłady dla każdego z nich. W dalszej części artykułu zostały one omówione i zilustrowane.

2. K. Polański o wariantach pisał, że są to: „elementy językowe, które pod względem funkcjonalnym traktujemy identycznie, chociaż formalnie się różnią. Warianty uznać można za realizację jednej i tej samej jednostki językowej” (1991: 372). Analizując zjawisko wariancji w normie skodyfikowanej, należy zauważyć, że jej zakres wykracza poza sformułowaną definicję. Przede wszystkim tylko w niewielu wypadkach można mówić o identyczności funkcjonalnej akceptowanych wariantów. Jedynie część z nich występuje w obrębie jednego poziomu normy, co w słownikach sygnalizowane jest spójnikiem *lub* (np. w SBJ: *aktorowie* albo *aktorzy*, *koślawy* albo *koszlawy*). Reprezentują one typ alternatywny wariancji, to znaczy, że zasadniczo form tych można używać zamiennie. Wiele jednostek równoległych przypisywano do różnych poziomów normy (np. w NSPP: forma biernika *kotlet*, potocznie: *kotleta*), kwalifikowano z uwagi na zasięg terytorialny (np. w WSPP: *wylali*, regionalnie: *wyleli*), czasowy (np. w SPP: *dwa i pół*, przestarzałe: *półtrzecia*) czy częstotliwość użycia (np. w SBJ: *latarni*, mniej powszechne: *latarni*). W dwóch ostatnich wypadkach mamy do czynienia z wariancją recesywną (por. Markowski 2006).

Należy zauważyć, że w SBJ, stanowiącym punkt wyjścia do obserwacji typów wariancji innowacyjnej, pojawiło się wiele jednostek mających oboczne formy na różnych poziomach języka: fonetycznym, morfologicznym i składniowym. Ich losy w kolejnych słownikach przedstawiały się często odmiennie: niektóre dublety przetrwały do dziś, w innych parach któryś z wariantów przestał być notowany lub oznaczano go jako rzadszy czy błędny.

W tabeli 1. przytoczę kilka przykładów ilustrujących to zjawisko.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/W
SANIE (D., lm.)				
sani <i>albo</i> ² sań	sań <i>lub</i> sani	sań <i>lub</i> sani	sań <i>a.</i> sani	sań <i>a.</i> sani
SIEDEM (forma podstawowa)				
siedm <i>albo</i> siedem	siedem, <i>nie:</i> siedm	siedem, <i>nie:</i> siedm	siedem, <i>nie:</i> siedm	siedem
SCHNAĆ (forma 3. os. czasu przeszłego)				
schnął <i>albo</i> sechł	schnął <i>albo</i> sechł	schnął <i>albo</i> sechł	schnął <i>albo</i> sechł	sechł <i>a.</i> schnął
SEN (C., lp.)				
snu (<i>często także:</i> snowi)	snu	snowi, <i>rzadziej:</i> snu	snowi	snowi

² Dla zachowania tożsamości opisu zachowano kwalifikatory z poszczególnych słowników.

SIERŚĆ (M., lp.)				
sierść, <i>rzadziej: sierć</i>	Sierść	Sierść	sierść	sierść
SKRZYPCZE (D., lm.)				
skrzypiec <i>albo skrzypców</i>	skrzypiec, <i>nie: skrzypców</i>	skrzypiec, <i>nie: skrzypców</i>	skrzypiec, <i>nie: skrzypców</i>	skrzypiec, <i>nie: skrzypców</i>

Tab. 1. Przykłady wariacji innowacyjnej w wydawnictwach poprawnościowych

3. Opisując wariację innowacyjną w normie skodyfikowanej, nie sposób nie odnieść się do tego, że w ciągu ostatnich stu lat podejście językoznawców do normy zmieniało się. W poszczególnych okresach inna była baza, stanowiąca punkt obserwacji, oraz inna stratyfikacja poziomów normy: na początku XX w. można mówić o dwupoziomowej normie warstw wykształconych (język pisany — język mówiony), później raczej starano się pokazywać przede wszystkim normę wzorcową, przeciwstawiając formy starsze formom nowszym, dziś wskazuje się dwupoziomową normę w języku ogółu użytkowników polszczyzny (język oficjalny — nieoficjalny) (Markowski 2001). Różniło się też podejście autorów słowników do tego, co w nich notować (np. w wydawnictwach z początku XX w. uwaga autorów miała się skupiać na błędach, obecnie zaś — na pokazywaniu normy realnie obowiązującej). Zasadniczo inna była objętość poszczególnych źródeł (SBJ liczył 110 stron i mniej więcej 2800 haseł, a WSPP — 1708 stron i około 30 000 haseł).

Niezależnie od tego każdy ze słowników zaświadcza pewien stan normy skodyfikowanej: niektóre z poprawnych czy błędnych form notowanych w 1904 r. przez A. Passendorfera pozostały niezmiennie do dziś (np. *adres*, *nie: adresa*), inne przeszły ewolucję (np. *australski*, dziś: *australijski*, *arbuz* albo *harbuz*, dziś: *arbuz*).

Niekiedy w SBJ pojawiały się komentarze prognozujące pewne zmiany w normie językowej odnośnie do pewnych konkurujących form, które jeżeli nie dominowały, to pojawiały się w „żywej mowie ogółu i w dziełach nowszych pisarzy” (Passendorfer 1904: 5) na tyle często, że autor słowniczka odnotował je — nie jako formy równoprawne, ale aspirujące do uznania ich za akceptowane w normie skodyfikowanej. Jak pokazały kolejne słowniki, były to zwykle prognozy trafne. Kilka z nich przedstawiono w tabeli 2.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
POSTAĆ (M., lm.)				
te postaci (w żywej mowie ogółu i w dziełach nowszych pisarzy spotykamy często formę: te postacie)	postacie <i>lub</i> postaci (<i>dawn.</i>)	postacie <i>lub</i> postaci (<i>dawn.</i>)	postacie <i>a.</i> postaci	postacie <i>a.</i> postaci

PORÓWNYWAĆ (formy czasu teraźniejszego)				
porównywam (<i>nie</i> : porównuję), porównywa, porównywając (w żywej mowie ogółu pojawiają się coraz częściej formy: porównuję, porównujesz, porównując itd.)	porównywam, porównywasz, porównywa..., <i>częściej</i> : porównuję, porównujesz, porównuje	porównywam, porównywasz, porównywa..., <i>częściej</i> : porównuję, porównujesz, porównuje	porównuję, porównawam	porównuję (<i>nie</i> : porównywuję) a. porównywam
SIĄŚĆ (formy czasu teraźniejszego)				
siądę, siądziesz, siądzie, siądą (w żywej mowie ogółu i w dziełach znakomitych pisarzy spotykamy także formy: siądę, siądziesz, siądzie, siądą)	siądę, siądziesz, siądzie..., <i>nie</i> : siądę, siądziesz, siądzie, dawn.	siądę, daw. siądę	siądę, <i>nie</i> : siądę	siądę, <i>nie</i> : siądę
SIAĆ (formy czasu przeszłego w rodzaju męskim lub męskoosobowym)				
sialiśmy, sialiście, siali (w niektórych okolicach mówią: sialiśmy, sialiście, siali)	siali <i>lub</i> sieli	siali <i>lub</i> sieli	siali, <i>reg.</i> sieli	sialiśmy, <i>reg.</i> sialiśmy

Tab. 2. Warianty obecne w słownikach od 1904 r. do współczesności

Na podstawie wymienionych w tabeli przykładów można powiedzieć, że warianty innowacyjne często stawały się równoważne z ówczynie poprawnymi i dziś są tak notowane w słownikach, inne wyparły historycznie pierwotną formę, jeszcze inne pozostały w wydawnictwach poprawnościowych z określonym kwalifikatorem.

4. Ewolucja normy skodyfikowanej na przestrzeni ostatnich stu lat przyniosła kolejne liczne przykłady powiększenia się zasobu wariantywnych form w polszczyźnie. W kolejnych punktach omówię zasadnicze typy wariancji innowacyjnej, jako punkt wyjścia przyjmując rozstrzygnięcie normatywne z opracowania Passendorfera (1904).

4.1. Najmniej ekspansywne były te warianty, które notowano w jednym lub w dwóch słownikach, zazwyczaj tych dawniejszych, niejednokrotnie z kwalifikatorem. Od kilkudziesięciu lat nie funkcjonują one w normie skodyfikowanej.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
SZEŚĆSET (N.)				
sześciuset	sześciuset	sześciuset <i>a. sześciomaset</i> ³	sześciuset	sześciuset
SIEDEMSSET (N.)				
siedmiuset	–	siedmiuset lub siedmioma set	siedmiuset	siedmiuset
PIĘTRO (D., lm.)				
piątr w żywej mowie ogółu i w dziełach wzorowych pisarzy spotykamy także formy: pięter, piętr	pięter lub piętr	pięter lub piętr	pięter, reg. piąter	– ⁴
TERKOTAĆ (forma podstawowa)				
terkotać	<i>rzadziej:</i> tarkotać	<i>rzadziej:</i> tarkotać	terkotać	terkotać
DWOREK				
dworku	dworku lub dworka	dworku lub dworka	dworku	dworku
LILIA				
lilii	–	lilii lub lilij	–	lilii

Tab. 3. Przykłady wariantów okazjonalnych

W niektórych wypadkach takie efemeryczne warianty w kolejnych słownikach oznaczano jako formy błędne i przestrzegano przed nimi.

SBJ	SO	SPPS	SPP	WSPP
BAGNET (D., lm.)				
bagnetu	bagnetu, <i>rzadziej:</i> bagneta	bagnetu, <i>rzadziej:</i> bagneta	bagnetu, <i>nie:</i> bagneta)	bagnetu, <i>nie:</i> bagneta)
FILOZOF (M., lm.)				
filozofowie	ci filozofowie, <i>rzadziej:</i> filozofi	ci filozofowie, <i>rzadziej:</i> filozofi	filozofowie, <i>nie:</i> filozofi	filozofowie, <i>nie:</i> filozofi
LEJCE (D., lm.)				
lejców	lejców lub lejcy	lejców, <i>nie:</i> lejcy	lejców, <i>nie:</i> lejcy	–

Tab. 4. Przykłady wariantów okazjonalnych, uznanych za błędne w kolejnych słownikach

³ Pogrubioną czcionką oznaczono pierwsze notowanie wariantu innowacyjnego.

⁴ W wypadku braku jednostki w określonym słowniku pojawia się –.

4.2. W kolejnym podpunkcie zamieszczone zostały przykłady z wariantami, przy których współcześnie postawiono kwalifikator, a forma historycznie poprawna nadal ma status neutralnej. Niektóre z wariantów zostały dodane w najnowszym słowniku poprawnej polszczyzny i oznaczono je jako potoczne. Można je zatem traktować jako akceptację dla jednostek innowacyjnych, a ich ostateczne losy będą znane dopiero za kilka, kilkanaście lat.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
OJCIEC (W., lp.)				
ojcze	ojcze	ojcze	ojcze	ojcze, <i>pot. ojciec</i>
MANIA (W., lp.)				
Maniu!	Maniu!	–	Maniu!	Maniu, <i>pot. Mania</i>
JÓZIA (W., lp.)				
Józiu!	Józiu!	–	Józiu!	Józiu, <i>pot. Józia</i>
MŁODZIAN (W., lp.)				
młodzianie	Młodzianie	młodzianie	młodzianie	młodzianie, <i>ekspr. te młodziany</i>
MŁODZIENIEC (W., lp.)				
młodzieńcze	Młodzieńcze	młodzieńcze	młodzieńcze	młodzieńcze.

Tabela 5. Przykłady wariantów innowacyjnych z kwalifikatorem, dodane we współczesnych słownikach

Obecność niektórych wariantów w polszczyźnie była nieco dłuższa — pojawiły się kilkadziesiąt lat temu, od samego początku oznaczano je jako rzadkie.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
SZWAŁNIA (D., lm.)				
szwalni	szwalni	szwalni	szwalni, <i>rzad. szwałń</i>	szwalni, <i>rzad. szwałń</i>
ZAJĄC (D., lm.)				
zajęcy	zajęcy	zajęcy	zajęcy, <i>rzad. zająców</i>	zajęcy, <i>rzad. zająców</i>
ATAMAN (M., lm.)				
atamani	–	–	atamani, <i>rzad. atamanowie</i>	atamani, <i>rzad. atamanowie</i>
ŁACHMAN (D., lp.)				
tego łachmana	tego łachmana	łachmana	łachmana, <i>rzad. łachmanu</i>	łachmana, <i>rzad. łachmanu</i>

Tab. 6. Przykłady wariantów rzadkich, istniejących w normie skodyfikowanej do współczesności

4.3. Warianty stawały się często o wiele bardziej ekspansywne niż w poprzednich dwóch grupach i istotnie oddziaływały na zasób akceptowalnych dubletów w normie skodyfikowanej. Liczne były przykłady, w których wariant, dodany w toku kształtowania się normy, stał się równoprawny i tak jest notowany współcześnie. Zanim jednak do tego doszło, mógł on być oznaczany kwalifikatorem, co wpływało na ograniczenie zakresu użycia, a jego status ewoluował. Obecnie można w tym wypadku mówić o istnieniu wariantu alternatywnego. Co interesujące, niekiedy pierwotnie innowacyjne formy stawia się obecnie na pierwszym miejscu w słowniku.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
TRZYSTA (N.)				
trzystu (uczniemi)	trzystu (trzystoma)	–	trzystoma <i>a.</i> trzystu (zwłaszcza w liczebnikach wielowyrzowych)	trzystoma <i>a.</i> trzystu (zwłaszcza w liczebnikach wielowyrzowych)
DRUT ‘pręcik do robienia pończochy itp., iglica do robót dzianych’ (D., lp.)				
druta	druta	–	druta <i>a.</i> drutu	druta <i>a.</i> drutu
TOPOLA (D., lm.)				
topoli	topoli lub topól	–	topoli, <i>rzad.</i> topól	topoli <i>a.</i> topól
Trojanin	–	–	Trojanin <i>a.</i> Trojańczyk	Trojanin <i>a.</i> Trojańczyk
OGOLIĆ (2. os., tryb rozkazujący)				
ogól	ogól	ogól	ogól	ogól <i>a.</i> ogól
OBLEC (forma bezokolicznika)				
oblec	oblec	oblec lub oblegnąć	oblec <i>lub</i> oblegnąć	oblec <i>lub</i> oblegnąć
DOLAĆ (łącliwość składniowa w odmiennym znaczeniu)				
dolać dzbana, kieliszka, wina (2. przyp.!).	D. czego, <i>nie:</i> co	D. czego, <i>nie:</i> co	D. czego (<i>dopełniacz</i> <i>cząstkowy</i>) / D. co (określoną ilość płynu)	D. czego (<i>dopełniacz</i> <i>cząstkowy</i>) / D. co (określoną ilość płynu)

Tab. 7. Warianty współcześnie równoprawne, kiedyś z kwalifikatorem

4.4. Kolejny poziom ekspansywności reprezentują przykłady, w których wariant, dodany w słownikach po 1904 r., stał się neutralny, a pierwotnie poprawną formę ograniczano kwalifikatorem. W toku kształtowania się normy skodyfikowanej czasami obydwie formy bywały równoprawne, czasami któraś z nich dominowała. Jednak w konsekwencji ewolucji dawniejsza forma okazała się z jakiegoś względu recesywna.

SBJ	SO	SPPS	SPPD	NSPP/WSPP
NIEMIEC (W., lp.)				
Niemcze	Niemcze	Niemcze	Niemcze, <i>forma szerząca się:</i> Niemcu	Niemcu, <i>podn.</i> Niemcze
MALEC (W., lp.)				
malcze	malcze	malcze	malcze, <i>forma szerząca się:</i> malcu	malcu, <i>podn.</i> malcze
STRZELEC (W., lp.)				
strzelcze	strzelcze	strzelcze	strzelcze, <i>forma szerząca się:</i> strzelcu	strzelcu, <i>podn.</i> strzelcze
PARĘ (N.)				
paru (butami)	paru <i>lub paroma</i>	paru <i>lub paroma</i>	paroma, <i>rzad.</i> paru	paroma, <i>rzad.</i> paru
ROZPAMIĘTYWAĆ (formy czasu teraźniejszego)				
rozpamiętywam, rozpamiętywa	rozpamiętuję, rozpamiętujesz, <i>rzadko:</i> rozpamiętywam, rozpamiętywasz	rozpamiętuje, <i>rzad.</i> rozłamie-tywa	rozpamiętuję, rozpamiętywam	rozpamiętuję, <i>rzad.</i> rozłamie-tywam
GEBA (D., lm.)				
gąb	gęb <i>lub</i> gąb	gęb <i>lub</i> gąb	gąb, <i>rzad.</i> gęb	gęb, <i>rzad.</i> gąb
PIORUN (D., lp.)				
piorunu	pioruna <i>lub</i> piorunu	pioruna <i>lub</i> piorunu	pioruna, <i>rzad.</i> piorunu	pioruna, <i>rzad.</i> piorunu
JEŹ (D., lm.)				
tych jeźwów	–	–	jeźwów <i>a.</i> jeży	jeży, <i>rzad.</i> jeźwów
CZLEK (C., lp.)				
czleku	czleku <i>lub</i> czlekowi	czleku <i>lub</i> czlekowi	czlekowi <i>a.</i> czleku	czlekowi, <i>rzad.</i> czleku
MIEKKI (forma stopnia wyższego)				
miększy	miększy	miększy	miększy <i>a.</i> bardziej miękki	bardziej miękki, <i>rzad.</i> miększy
CIEC (formy czasu teraźniejszego)				
ciekę, cieciesz, ciecze, cieką	cieknę, cieknie, ciekniesz, ciekną; <i>rzadziej:</i> ciekę	ciekę, ciecze	cieknie, <i>rzad.</i> ciecze	cieknie, <i>rzad.</i> ciecze
ZJEDNYWAĆ (formy czasu teraźniejszego)				
zjednywam, zjednywa	zjednuję, zjednujesz <i>lub</i> zjednywam, zjednywasz	zjednuje <i>lub</i> zjednywa	zjednuję, <i>rzad.</i> zjednywam	zjednuję, <i>rzad.</i> zjednywam

Tab. 8. Warianty w pewnym okresie równoprawne, współcześnie z kwalifikatorem

4.5. Nieliczne przykłady reprezentowały jeden z najbardziej ekspansywnych typów wariantów. Innowacyjna forma w toku ewolucji stała się jedyna, a pierwotna — błędna. Dowodzi to, że może się ona ewentualnie pojawić we współczesnym języku, a więc istnieje pewna grupa użytkowników, którą należy przed nią ostrzec.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
ZWIERCIADŁO (Ms., lp.)				
w zwierciadle	w zwierciadle , <i>rzadko:</i> w zwierciadle (<i>dawn.</i>)	w zwierciadle, <i>rzadko:</i> w zwierciadle (<i>dawn.</i>)	zwierciadle, <i>nie:</i> zwierciadle	zwierciadle, <i>nie:</i> zwierciadle
PRZEDMIĘSCIE (D., lm.)				
przedmieści	przedmieść , <i>rzadziej:</i> przedmieści	przedmieść <i>lub</i> przedmieści	przedmieść	przedmieść, <i>nie:</i> przedmieści

Tab. 9. Zamiana w zakresie oceny wariantów w ciągu stu lat

4.6. W końcu wystąpiły takie warianty, które wyeliminowały z normy językowej jedyne kiedyś formy poprawne tak, że obecnie nie wspomina się o nich nawet jako o dawnych, rzadkich, przestarzałych czy błędnych. Nie dopuszcza się zatem do postępowania się nimi we współczesnym języku polskim. W odróżnieniu od poprzedniego typu ten jest dość licznie reprezentowany.

SBJ	SO	SPPS	SPP	WSPP
TRZEWIA (M., lm.)				
trzewa	trzewa <i>lub trzewia</i>	trzewa <i>lub</i> trzewia	trzewia (<i>bez liczby pojedynczej</i>), <i>rzad.</i> trzewa <i>blp</i>	trzewia
MIESZKANIEC AUSTRALII (M., lp.)				
Australczyk	Australczyk	Australijczyk <i>albo</i> Australczyk	Australijczyk, <i>rzad.</i> Australczyk	Australijczyk
SKĄPIEC (W., lp.)				
skąpcze	skąpcze	skąpcze	skąpcze, <i>forma szerząca się:</i> skąpcu	skąpcu
SZEWEC (W., lp.)				
szewcze	szewcze	szewcze	szewcze, <i>forma szerząca się:</i> szewcu	szewcu
ORGAN 'narząd' (M., lm.)				
organa	organy <i>lub</i> organa	organy	organy	organy

ŻDŹBŁO (D., lm.)				
ździebeł	ździebeł <i>lub</i> źdźbeł	źdźbeł, <i>rzadziej</i> : ździebeł	źdźbeł (ździebeł)	źdźbeł
HISTORIA (D., lm.)				
tych historii	–	historii <i>lub</i> historyj	historii	historii
POTWÓR (D., lp.)				
tego potwora	tego potwora <i>lub</i> potwora; <i>gdy mowa</i> <i>o ludziach lub</i> <i>zwierzętach,</i> <i>to tylko</i> : tego potwora	potwora, <i>rzadziej</i> : potwora	potwora	potwora

Tab. 10. Brak pierwotnych form we współczesnej normie skodyfikowanej

5. Jako odrębną grupę wyróżniono przykłady ilustrujące specyficzny rodzaj wariancji innowacyjnej. Polegał on na uznaniu — w różnych fazach rozwoju polszczyzny — za dopuszczalne formy jednostek, które w SBJ określano jako błędne. Choć ich cechą byłyby brak akceptacji w normie skodyfikowanej, wcale nie przesądzało to o ich niepojawianiu się w uzusie ówczesnych użytkowników języka polskiego. Poniżej omówiona zostanie ich stratyfikacja ze względu na siłę ekspansywności.

5.1. Najmniej ekspansywne w tej grupie były te pierwotnie błędne warianty, które wprawdzie stały się poprawne w pewnym okresie, ale po jakimś czasie powrócono do ich negatywnej oceny.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
GAŁĄŻ (M., lp.)				
gałąź, <i>nie</i> : gałęź	gałąź, <i>nie</i> : gałęź	gałąź, <i>nie</i> : gałęź	gałąź <i>lub</i> gałęź	gałąź, <i>nie</i> : gałęź
MAGIEL (rodzaj gramatyczny)				
ten – <i>nie</i> : ta	ten, <i>nie</i> : ta magiel	ten	ten magiel; <i>reg. ż</i> (ta)	magiel (ten)
ROZRZUCIĆ (forma bezokolicznika)				
rozzrucić, <i>nie</i> : rozrucić	rozzrucić <i>gorzej</i> : rozrucić	rozzrucić, <i>nie</i> : rozrucić	rozzrucić, <i>nie</i> : rozrucić	–

Tab. 11. Przykład wariantów innowacyjnych ponownie uznanych za błędne

Wariant błędny mógł stać się wprawdzie poprawny, ale współcześnie się go nie notuje.

SBJ	SO	SPP	SPP	NSPP/WSPP
GĄSIOR ‘o ptaku’ (M., lp.)				
gąsior, <i>nie</i> : gęsior	gąsior <i>lub</i> gęsior	gąsior <i>lub</i> gęsior	gąsior, <i>rzad.</i> gęsior	gąsior

Tab. 12. Przykład braku wariantu pierwotnie błędnego we współczesnej normie skodyfikowanej

5.2. Część błędnych wariantów była bardziej ekspansywna i uzyskała status akceptowanych w normie, ale ograniczano zakres ich użycia stosownymi kwalifikatorami. Obecnie oznacza się je jako:

a) rzadkie, np.:

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
ZAKOŃCZYĆ (forma niedokonana)				
zakończyć, <i>nie</i> : zakańczyć	zakończyć, <i>nie</i> : zakańczyć	zakończyć, <i>nie</i> : zakańczyć	zakończyć <i>a. zakańczyć</i>	zakończyć <i>rzad., forma czas. zakończyć</i>
JADALNIA (D., lm.)				
jadalni, <i>nie</i> : jadalń	jadalni, <i>nie</i> : jadalń	jadalni, <i>nie</i> : jadalń	jadalni, <i>rzad. jadalń</i>	jadalni, <i>rzad. jadalń</i>

Tab. 13. Przykłady wariantów niegdyś błędnych, obecnie poprawnych, oznaczone kwalifikatorem *rzadki*

b) potoczne albo dopuszczalne, np.:

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
RODZAJ (D., lm.)				
rodzajów, <i>nie</i> : rodzai	rodzajów <i>lub rodzai</i>	–	rodzajów, <i>rzad. rodzai</i>	rodzajów, <i>pot. rodzai</i>
WÓŁ (D., lp.)				
wołu, <i>nie</i> : woła	Wołu	wołu	wołu, <i>nie</i> : woła	wołu, <i>pot. dopuszczalne woła</i>
MIEĆ MIEJSCE (zwrot)				
<i>znajdować się, zajmować posadę, a nie w znaczeniu: odbyć się, zdarzyć się, zająć itd.</i>	odbywać się, zachodzić, zdarzać się, występować	odbywać się. zachodzić, zdarzać się, występować	mieć miejsce (<i>lepiej</i> : <i>dziać się, odbywać się, zdarzać się</i>)	<i>Nadużywane w stylu publicystycznym w wyrażeniu: mieć miejsce, lepiej: odbywać się, zdarzyć się.</i>

Tab. 14. Przykłady wariantów niegdyś błędnych, obecnie dopuszczalnych w stylu potocznym

c) regionalne, np.:

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
ROZGRZAĆ (forma liczby mnogiej rodzaju męskoosobowego w czasie przeszłym)				
rozgrzali, <i>nie</i> : rozgrzeli	rozgrzali	–	rozgrzaliśmy, <i>reg.</i> rozgrzeliśmy	rozgrzaliśmy, <i>reg.</i> rozgrzeliśmy
GOLEŃ (rodzaj gramatyczny)				
ta, <i>nie</i> : ten goleń	ta, <i>nie</i> : ten goleń	ta, <i>nie</i> : ten goleń	goleń ta, <i>reg.</i> tengoleń	goleń ta, <i>reg.</i> ten goleń
JAŚ ALBO JASIO (M., lp.)				
<i>nie</i> : Jasiu	<i>nie</i> : Jasiu	–	<i>nie</i> : Jasiu	<i>reg.</i> Jasiu
JÓZIO (M., lp.)				
<i>nie</i> : Józiu	<i>nie</i> : Józiu	–	<i>nie</i> : Józiu	<i>reg.</i> Józiu

Tab. 15. Przykłady wariantów niegdyś błędnych, obecnie dopuszczalnych jako regionalne

5.3. Forma błędna mogła także uzyskać status wariantu alternatywnego we współczesnej polszczyźnie. Czasami losy takich jednostek były skomplikowane: zdarzało się, że w niektórych słownikach nawet ich nie notowano, niektóre zaś uznano za równoprawne dopiero w najnowszych wydawnictwach. Poniższy podtyp ilustrowany jest niewielką liczbą przykładów.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
ROMANS (M., lm.)				
romanse, <i>nie</i> : romansy	romanse (<i>nie</i> : romansy)	romanse <i>lub</i> romansy	romanse	romanse <i>lub</i> romansy
MIEJSCE (łączliwość)				
miejsce do stania, do siedzenia, <i>nie</i> : miejsce stojące, siedzące	miejsce stojące lub siedzące ‘miejsce dla stojącego lub siedzącego’	miejsce stojące lub siedzące ‘miejsce dla stojącego lub siedzącego’	–	miejsca siedzące
ŻOŁĄDŹ ‘owoc dębu’ (rodzaj)				
ta, <i>nie</i> : ten żołądź	żołądź ta, <i>nie</i> : ten żołądź	żołądź ta, <i>nie</i> : ten żołądź	żołądź ta, <i>nie</i> : ten żołądź	ta żołądź <i>a. ten żołądź</i>

Tab. 16. Przykłady wariantów niegdyś błędnych, obecnie równoprawnych

5.4. W pewnej grupie przykładów ekspansywność form pierwotnie błędnych spowodowała, że formy poprawne — najpierw równoległe — w końcu stały się recesywne i od pewnego momentu zaczęto oznaczać je jako rzadkie.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
RZNAĆ (forma bezokolicznika)				
<i>nie</i> : rznąć	rznąć <i>lub</i> rznąć	rznąć <i>lub</i> rznąć	rznąć <i>a.</i> rznąć	rznąć <i>rzad.</i> , <i>patrz</i> : rznąć
OSZCZĘDZAĆ (łązliwość składniowa)				
czego, <i>nie</i> : co	O. kogo, co ‘szanować, chronić kogo, co’ (zawsze, wszędzie i w całości) / O. kogo, czego (<i>dopełniacz cząstkowy</i>) = ‘pilnować kogo, czego, czuwać nad kim, nad czym’		O. co, <i>lepiej</i> : czego	o. coś, <i>rzad.</i> czegoś
POWĄTPIEWAĆ (łązliwość składniowa)				
o czym, <i>nie</i> : w co	o czym, dziś także niekiedy : w co	o czym, <i>rzadko</i> : w co	w co <i>a.</i> o czym	w coś, <i>rzad.</i> o czymś
ZWĄTPIĆ (łązliwość składniowa)				
zwątpić o czym – <i>błędnie</i> : w co	zwykle: o czym	z. o czym	w co , <i>przestarz.</i> o czym	w kogoś, w coś, <i>rzad.</i> o czymś

Tab. 17. Przykłady wariantów niegdyś błędnych, wspólnie podstawowych

5.5. Największe zmiany w relacji pomiędzy wariantem innowacyjnym a pierwotnym ilustruje ostatnia tabela. Ewolucja normy doprowadziła do tego, że albo uznaje się te ostatnie za formy błędne, albo nie wspomina się o ich istnieniu.

SBJ	SO	SPPS	SPP	NSPP/WSPP
NAJWYŻSZY CZAS (poprawność wyrażenia)				
<i>mów</i> : największy czas (bo nie mówimy <i>wysoki</i> czas, lecz <i>wielki</i> czas)	najwyższy czas na co <i>lub</i> wielki czas na co	najwyższy czas na co <i>lub</i> wielki czas na co	najwyższy, <i>rzad.</i> wielki (<i>nie</i> : największy) czas	–
PORZNAĆ (forma bezokolicznika)				
<i>nie</i> : porznąć	porznąć, <i>rzadziej</i> : porznąć	porznąć, <i>rzadziej</i> : porznąć	porznąć <i>a.</i> porznąć	porznąć
JAJO (M., lp.)				
jaje, <i>nie</i> : jajo	jaje, <i>rzadko</i> : jajo	jaje, <i>rzadko</i> : jajo	jajko <i>a.</i> jajo, <i>rzad.</i> jaje	jajo

Tab. 18. Warianty niegdyś błędne, wspólnie jedyne

6. W artykule przedstawiono losy wariantów innowacyjnych, czyli takich, które pojawiły się w normie skodyfikowanej jako element konkurencyjny wobec jedynej formy poprawnej, notowanej w „Słowniczku błędów językowych...” z 1904 roku. W ciągu ostatnich stu lat takie warianty podawano w kolejnych słownikach normatywnych, z różnymi kwalifikatorami, a ich relacje z wariantami pierwotnie uznawanymi za poprawne zależały od ekspansywności wariantów innowacyjnych. Ekspansywność mogła być:

a) słaba: pojawiające się warianty występowały w jednym lub w dwóch słownikach i współcześnie w zasadzie nie funkcjonują one w polszczyźnie (np. forma dopełniacza liczby pojedynczej: *dworka* w stosunku do pierwotnej: *dworku*);

b) przeciętna: wariant współcześnie oznacza się kwalifikatorem, co ogranicza zakres jego użycia (np. formę dopełniacza w liczbie mnogiej: *szwałń* oznacza się jako rzadką w stosunku do neutralnej: *szwałni*);

c) znaczna: wariant innowacyjny stał się alternatywny i funkcjonuje obecnie jako równoległy wobec pierwotnego (np. innowacyjna forma mianownika liczby mnogiej: *Trojańczyk* i pierwotna: *Trojanin*);

d) duża: nowy wariant spowodował, że forma pierwotnie neutralna pojawia się obecnie z kwalifikatorem ograniczającym zakres jej użycia (np. innowacyjna forma czasu teraźniejszego *zjednuję* uczyniła dawniejszą formę *zjednywam* recesywną, oznacza się jako rzadką);

e) silna: wariant innowacyjny stał się współcześnie jedyny, a o dawniejszym nie wspomina się już wcale lub notuje się go jako niepoprawny (np. nowsza forma mianownika liczby mnogiej: *trzewia* wyparła wariant dawniejszy: *trzewa*).

Szczególnym przypadkiem w grupie wariantów innowacyjnych były te, które notowane pierwotnie w SBJ jako błędne w toku ewolucji normy skodyfikowanej uzyskały status poprawnych. Gradacja siły ich ekspansywności była podobna do wyżej omówionych typów — kolejno:

a) słaba (np. wariant niepoprawny *gałęź* wystąpił jako akceptowany tylko w jednym słowniku);

b) przeciętna (np. wariantnie poprawny *zakańczać* uznawany jest obecnie za rzadki);

c) znaczna (np. pierwotnie błędny wariant *romansy* jest obecnie alternatywny);

d) duża (np. pierwotnie błędny wariant *powątpiewać w coś* jest dziś neutralny, a dawny — *powątpiewać o czymś* — obecnie jest recesywny);

e) silna (np. dawniejszego wariantu neutralnego *jaje* dziś się nie notuje, zastąpił go kiedyś błędny — *jajo*).

Omówione w artykule innowacyjne warianty mogły spowodować następujące typy zmian w normie skodyfikowanej:

a) zmiany jakościowe — dodany wariant w kolejnych słownikach różnie kwalifikowano, niektóre oznaczano jako rzadkie, inne regionalne, inne od razu stawały się alternatywne; ów status mógł się zmieniać w ciągu kolejnych lat. Zmieniał się także status wariantu pierwotnie samodzielnie. W toku ewolucji mógł on pozostać jako wciąż dominujący (wymieniano go na pierwszym miejscu), ale także jego ranga mogła się ob-

niżyc i oznaczano go jako m.in. rzadki, dawniejszy, podniosły. W skrajnym wypadku notowano go jako błędny;

b) zmiany ilościowe — zazwyczaj warianty pojawiały się jako element dubletu, to znaczy do formy podstawowej, jedynej, dodawano inną, akceptowaną na różnych poziomach normy. Dość często takie dublety pozostały w normie skodyfikowanej do dziś. Niekiedy któryś z wariantów przestawał się pojawiać w słownikach bez żadnej adnotacji, że kiedyś w polszczyźnie funkcjonował.

W końcu wskazać warto te jednostki, przy których w słownikach najczęściej pojawiały się warianty innowacyjne:

a) forma wołacza liczby pojedynczej rzeczowników męskich osobowych (np. *szewcze / szewcu; Jasiu / Jasio; Maniu / Mania*);

b) forma dopełniacza liczby mnogiej rzeczowników męskich (np. *rodzajów / rodzaj; ździebeł / źdźbeł*);

c) forma mianownika liczby mnogiej rzeczowników męskich (np. *romanse / romansy*);

Mniej liczne były innowacyjne warianty czasowników niedokonanych typu *porównywać* (*porównywan / porównuję*), regionalne formy czasowników typu *grzać* (*grzali / grzeli*), formy mianownika liczby pojedynczej (np. *gąsior / gęsior*). Pozostałe grupy reprezentowane były w mniejszym stopniu.

Warto zauważyć, że zjawisko wariacji innowacyjnej w normie skodyfikowanej występowało w każdym nowym wydawnictwie poprawnościowym. W niektórych pewne zjawiska się szczególnie nasilały, np. szerzenie się konkurencyjnych form wołacza rzeczowników męskich osobowych dało się zauważyć w SPP (to przełom lat 60. i 70. ubiegłego stulecia), a w NSPP formy te zostały zaakceptowane.

Na koniec trzeba dodać, że wariacja innowacyjna, odnotowana w słownikach, tylko w pewnym stopniu korespondowała z rzeczywistymi zmianami w języku. Fakt odnotowania określonej formy jako wariantu wcale nie oznaczał jego obecności w zwyczaju, także sposób oznaczenia go kwalifikatorem nie musiał przekładać się na tożsamy z tym zakres użycia w sytuacjach komunikacyjnych. Relację tę można porównać do relacji między normą językową a skodyfikowaną normą językową (por. Zbróg 2011).

Bibliografia

- Buttler D., 1971, Teoretyczne zagadnienia kultury języka, [w:] D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej, Warszawa, s. 11–79.
- Buttler D., 1985a, Zróżnicowanie współczesnej normy językowej, Prasa Techniczna 3, s. 19–25.
- Buttler D., 1985b, Kodyfikacja normy, Prasa Techniczna 4, s. 13–16.
- Markowski A., 2001, Ewolucja normy w polszczyźnie XX wieku, [w:] Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa, s. 65–71.
- Markowski A., 2006, Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne, Warszawa.
- Miodek J., 2001, O normie językowej, [w:] Współczesny język polski, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 73–83.

- Passendorfer A., 1904, Błędy językowe. Wydanie drugie poprawione i znacznie powiększone, Lwów.
- Polański K., 1991, hasło: Warianty, [w:] Encyklopedia języka polskiego, red. S. Urbańczyk, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Zbróg P., 2011, Norma językowa a skodyfikowana norma językowa — propozycja obiektywizacji opisu, *Język Polski* 2–3, s. 109–116.

Słowniki

- NSPP: Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN, red. A. Markowski, Warszawa 1999.
- SBJ: A. Passendorfer, Słowniczek błędów językowych i najważniejszych prawideł gramatycznych, Warszawa 1904.
- SO: S. Szober, Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku, Warszawa 1937.
- SPP: Słownik poprawnej polszczyzny PWN, red. W. Doroszewski, H. Kurkowska, Warszawa 1973.
- SPPS: S. Szober, Słownik poprawnej polszczyzny, Warszawa 1958.
- WSPP: Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN, red. A. Markowski, Warszawa 2004.

SUMMARY

Innovative variance in the codified norm in the last hundred years of the development of the Polish language

Key words: language variance, language variant, codified norm.

Słowa kluczowe: wariancja w języku, wariant językowy, norma skodyfikowana.

The article describes the changes in the innovative variants which appeared in the codified norm within the last century. An example of such a variant is the form *zjednują*, first noted in 1937 as a balanced alternate of the form *zjednywam*. This type of units appeared in correctness dictionaries and they competed with the primarily neutral forms. Owing to the expansiveness of the innovative variants several levels of the strength of their influence on the doublet were distinguished. The variants, which appeared in one or two dictionaries and are not noted contemporarily (e.g. the form *dworka* as a variant of *dworku*) were the weakest. The strongest were the variants which became the only ones in the contemporary times and the former do not appear or are perceived as incorrect (e.g. the form *wzwierciadle* displaced the form *w zwierciadle*). An exceptional example in the group of innovative variants where those which were primarily noted as incorrect and in the course of the codified norm evolution obtained the status of correct forms (e.g. the form *romansy, rznąć*). Sometimes they were so expansive that the former variants became recessive (e.g. *powątpiewać o czymś*) or are no longer noted (e.g. *porznąć*).